Osmanlı'da Şehzade Eğitimi

Prof. Dr. Cevdet Kırpık

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 1150
KÜLTÜR SERİSİ: 653

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-605-155-363-4

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım: 2016
4. BASIM

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
Koşuyolu Mah. Mahmut Yesari Cad. Nu: 76 • 34718 Kadıköy-İstanbul
Tel: (0216) 546 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Kapak Tasarımı: Ötüken

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Çınar Matbaacılık

Baskı: Ötüken Neşriyat A.Ş.
Koşuyolu Mah. Mahmut Yesari Cad. Nu: 76
Kadıköy-İstanbul
Tel: (0216) 546 03 50
Sertifika Nu: 49269

İstanbul - 2026

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Prof. Dr. Cevdet Kırpık: 1971 yılında Kadirli'de doğdu. İlkokulu köyünde tamamladıktan sonra Kadirli Cevdet Paşa Ortaokulu'nu ve Kadirli Lisesi'ni bitirdi. 1991'de Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği programından mezun oldu ve aynı yıl tarih öğretmeni olarak atandı. Yüksek Lisans derecesini, Trabzon şer'îye sicillerine göre şehrin sosyal ve iktisadi tarihi üzerine hazırladığı tezle aldı. Doktorasını son dönem Osmanlı işçi tarihi üzerine yaptı. 2005'ten beri Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde görev yapan Kırpık'ın ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış çok sayıda makalesi ve *Haremin Son Yüzyılı Sultanlar ve Damatlar* adlı kitabı bulunmaktadır.

İçindekiler

Önsöz 11

Giriş
Tarihsel Miras:
Osmanlı Öncesi Dönem

Türklerde Devlet Başkanının
(Han, Hakan, Kağan, Sultan) Özellikleri 17
Osmanlı Öncesi Türk Devletlerinde Hanedan Üyelerinin Eğitimi 25

Birinci Bölüm
Özgürlükten Kafese

Klasik Dönemde Şehzade Eğitimi 31
Eğitime Etki Eden Faktörler 31
İlk Eğitim 37
Uygulamalı Eğitim: Sancağa Çıkma 37
Kafes Sisteminde Eğitim 54

İkinci Bölüm
Kafesten Hürriyete

Değişime Giden Yol 69
Kafes Hayatının Sonu 76
Gelenek ve Yenilik Kıskacında: Bir Şehzade Nasıl Yetişmeli? 80
Şehzadelerin Doğumu ve Anneleri 80
Daye ve Kalfalar 82
Lalalar 82
Eğitim-ÖğretimeBaşlama: Âmin Alayı ve
Bed'-i Besmele Töreni 84
Şehzade Abdülaziz'in (Sultan Abdülaziz)
Âmin Alayı ve Bed'-i Besmele Töreni 87
Şehzade Murad ve Şehzade Abdülhamid'in
Eğitime Başlama Törenleri 89
Hatm-i Şerif Töreni 90
Şehzadegân Mektebi ve Özel Eğitim 91
Şehzade Saraylarındaki Eğitim 95
Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati ve
Şehzade Eğitimine Yansımaları 96

II. Abdülhamid Dönemi (1876-1908) ve Okulda Eğitim 103
Abdülhamid'in Hanedan Okulu: Mekteb-i Âli 104
Eğitim Anlayışı ve Dersler 108
Yabancı Dil Eğitimi 119
Tarih Eğitimi 122
Coğrafya ve Astronomi Eğitimi 122
Müzik ve Resim Eğitimi 126
Ders Alma Usulü, Öğretim Yöntem ve Teknikleri 128
Başarının Değerlendirilmesi 130
Şehzade Hocaları 138
Şehzade Hocalarının Ödüllendirilmesi 141
Başka Okullar: Harbiye ve Mekteb-i Sultani 143
Şehzade Eğitiminin Niteliği 144

Üçüncü Bölüm
Hürriyetten Sürgüne

II. Meşrutiyet'in İlanı ve Yeni Dönem 157
Yeni Fikirler, Yeni Arayışlar, Yeni Kararlar 160
İlköğretim 164
İlköğretim Sonrası 172
Yurt Dışında Eğitim 183
Şehzadelerin Fiili Görevlere Getirilmeleri 191
Son Çabalar, Son İcraatlar 197
Kararname ve Eğitim 197
Kararnâme Hükümlerinin Uygulanması Teşebbüsleri 205
Sonuç 214
Kaynakça 220
1. Arşiv Belgeleri 220
2. Diğer Kaynaklar 221
Ekler 227
İndeks 230

Önsöz

Türk tarihinde şehzadelerin aldığı eğitimin niteliği yalnız hanedanın değil aynı zamanda milletin kaderi açısında da belirleyici bir özelliğe sahipti. Türk devletlerinin parlak dönemler yaşamasında iyi eğitim almış, yetenekli hükümdar ve devlet adamlarının büyük katkısı olmuştu. Yetki ve sorumlulukları demokratik sistemlerle kıyaslanamayacak kadar fazla olan hakanların yeteneği, bilgisi, becerisi ve tecrübesi devletin bekası, dirlik ve düzenliği açısından son derece önemliydi.

Devlet teşkilatının en üstünde bulunup büyük yetki ve sorumluluklarla donatılmış insanların yönetme kabiliyetleri büyük oranda iş başına geçmeden önceki dönemde şekillenmekteydi. Çünkü bu görev, öncelikle işin öğrenildiği yer değil, öğrenilenlerin hayata geçirildiği bir görevdi. Bu nedenle tahta geçmeden önce elde edilen bilgi, beceri, tutum ve değerler devletin başına geçildiğinde doğrudan kendisini hissettirme kabiliyetine sahipti. İyi bir padişahlık için şehzadelik döneminde iyi bir eğitimin alınması kaçınılmazdı. Kaliteli ve nitelikli bir eğitim için eğitim felsefesi, öğrenci yeteneği, öğretim programı, eğitim-öğretim kadrosu ile öğretim ilke ve yöntemleri gibi unsurlar hayati önem taşımaktadır. Bunlardan bir ya da bir kaçının eksik ya da yanlış olması, istenen başarının elde edilmesini engellemektedir.

Doğuştan getirilen bir takım yetenekler, elbette iyi bir liderlik için temel şarttır. Ancak uygun öğrenme ortam ve süreçleri hazırlanarak amaca uygun şekilde eğitim verilmesi gerekmektedir. Yine öğren-

Giriş

Tarihsel Miras: Osmanlı Öncesi Dönem

Türklerde Devlet Başkanının (Han, Hakan, Kağan, Sultan) Özellikleri

> *"Bu cihanda halka idarecilik yapanlar, mahşer günü huzura elleri bağlı getirilirler. Şayet âdil imiş ise, adalet onun ellerini çözüverir ve cennete ulaştırır; yok eğer zalim imiş ise zulmü ellerini bağlar ve elleri boynundan zincire bağlı bir şekilde onu cehenneme götürür."*

Osmanlı öncesi dönemde *tigin, melik* gibi farklı unvanlarla anılan şehzadelerin nasıl yetiştirildiğini ortaya koymak için öncelikle Türklerin yönetim anlayışı ile han, hakan, kağan ve sultan gibi unvanlara sahip devlet başkanlarının görev, yetki ve sorumluluklarına değinmekte fayda vardır. Böylece şehzadelerin yetiştirilmek istendikleri hedef ve ideal ile yetiştirilme tarzlarını daha iyi anlamak mümkün olacaktır.

İslam öncesi Türklerde devleti yöneten kişilerin özelliklerini şekillendiren, ona ruh ve mana veren geleneksel dünya görüşleri vardı. Türkler, Gök Tanrı'nın dünyaya nizam vermek, düzenlemek üzere kendilerini görevlendirdiğine inanıyorlardı. Bunu yapabilmek için ise bazı özel-

Klasik Dönemde Şehzade Eğitimi

Eğitime Etki Eden Faktörler

Osmanlı müesseseleri önemli ölçüde kendisinden önceki Türk-İslam devletlerinin mirası üzerine teşekkül ettiğinden iyi bir padişahta bulunması gereken özellikler ve bu özellikleri sağlamak üzere şehzade yetiştirilmesi meselesi de bu esas üzerine bina edilmişti. Şehzadelere verilecek eğitimin çerçevesini, idealize edilen padişahın özellikleri belirliyordu. Osmanlı Devleti'ni yönetecek bir padişah hangi özelliklere sahip olmalıydı? Neleri bilmeli, hangi becerilere sahip olmalıydı? Bunun cevabı öncelikle padişahlık makamına yüklenen anlamda gizliydi. Türk-İslam geleneği tesirindeki anlayış Osmanlı'da padişahlık makamına hangi anlamları yüklemişti?

Osmanlı'da yönetici kadronun hiyerarşik olarak en üstünde şüphesiz padişah bulunmaktaydı. Padişahlar, görevleri ve kendilerine gösterilen saygı nedeniyle toplum nezdinde müstesna bir yere sahiplerdi. İnanışa göre padişah, eşref-i mahlûkat yani yaratılmışların en şereflisi olan insanların emanet edildiği kişiydi. İslam inancına göre her bir insan Allah'ın yeryüzündeki halifesiydi. Hükümdarlar iktidarın kendilerine Allah tarafından verildiğine inanır-

Kafes Sisteminde Eğitim

Başarılı şekilde uygulanan Sancağa Çıkma sistemi son olarak III. Mehmed'in 1583'te sancağa gönderilmesinin ardından terk edildi.[49] Uygulamanın kaldırılması şehzade eğitimini derinden etkiledi. İlerleyen zaman şehzade eğitimini daha ileriye götürmedi. Aksine eskiyi mumla aratacak bir uygulamaya geçildi. Bunun adı *Kafes Sistemi*ydi. Sancağa çıkan şehzadelerden bazılarının taht için babalarıyla veya birbirleriyle yaptıkları mücadeleler, tahtı kaybetme kaygısıyla küçük yaşta çok sayıda şehzadenin öldürülmesi gibi sebepler Kafes Sistemini getirdi. Yaşanan acı tecrübeler, uygulamalı eğitimin de sonu anlamına gelmekteydi. Kafese konulan ilk şehzade ise 11-12 yaşlarındaki Mustafa (I. Mustafa) oldu (1603).

Şehzadelerin ikamet ettikleri dairelere *Kafes* adı veriliyordu. Bu daireler, Topkapı Sarayı'nda harem-i hümayunun bitişiğinde şimşir ağaçlarıyla çevrili olduğundan Şimşirlik denilen yerdeydi. Burada on iki daire olup her dairede çok sayıda oda vardı. Şimşirliğin etrafı yüksek duvarlarla çevrilmiş olup küçük bir de bahçesi vardı. Babası ölen şehzadeler buraya konulurdu. Bunların yeteri kadar

[49] Şehzade Mehmed, 23 gibi oldukça geç bir yaşta Saruhan Sancak Beyi olarak Manisa'ya gönderildi. Kendisiyle birlikte hocası, lalası başta olmak üzere birçok görevli ve 1500'ü aşkın hizmetli vardı. Feridun Emecen, "Mehmed III", *TDVİA*, cilt:28, 2003, s.407-408.

Değişime Giden Yol

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde çok yönlü bir değişim ve dönüşümün yaşandığı dönem oldu. XVIII. yüzyılda Avrupa'da meydana iki gelişme Osmanlı Devleti'ni derinden etkiledi. Bunların ilki insan ve hayvan gücünden makine gücüne geçişi ifade eden Sanayi İnkılabı, diğeri bireyin eşitliği ve özgürlüğü temelinde ortaya çıkan Milliyetçilik hareketleriydi. Bunların etkisiyle devlet bir yandan adım adım yarı sömürge haline gelirken diğer taraftan da iç isyanlar ve dış baskılarla karşı karşıya kaldı.

Hemen her alanda meydana gelen bozulmanın toprak kayıpları ile can yakıcı hale gelmesi, devlet adamlarını Batı modeli temelinde daha köklü reformlar yapmaya sevk etti. Devlet kurumlarını modernize etmek kaçınılmaz bir zaruretti. Lale Devri'nde başlayan Batıyı tanıma girişimleri, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren bazı başkentlerde daimi elçiliklerin kurulmasıyla devam etti. Osmanlı'da değişim, toplum kesimlerinin talepleri ile aşağıdan yukarıya doğru değil, üstten aşağıya doğru oldu. Bunun için yenilik yapılması gereğine, sahip olduğu yetki, toplum nezdindeki meşruiyeti ve kendisine duyulan saygı nedeniyle önce padişahın inanması gerekiyordu. Öyle de oldu. 1800'lerin başında tahtta bulunan padişahlar değişimin zaruretini derinden idrak etmişlerdi.

Kafes Hayatının Sonu

Babası döneminde aldığı eğitimle Abdülmecid (1839-1861), bir Batı dilini öğrenen ve Batı kültürüne bu kadar yakın olan ilk padişahtı. Tahta geçtiğinde 17 yaşındaydı. Şehzadelerin hayatında asıl değişimi yapan o oldu. Onun zamanına kadar şehzadelerin saray dışındaki alay ve merasimlere katılmaları mümkün değilken, bu usul değiştirilerek saray dışındaki bu nevi törenlere katılmalarına izin verildi.[9] Şehzadeler, yine padişahın yurt gezisine katıldılar. Mesela Abdülmecid'in 22 Temmuz 1859'da deniz yoluyla Selanik ve Sakız'a yaptığı geziye şehzadeler Abdülaziz, Murad, Abdülhamid ve Reşad da katılmıştı.[10] Bu hoşgörü nedeniyle kardeşi Abdülaziz oldukça serbest bir hayat yaşadı. Abdülaziz, padişah gibi Batı hayranı olmasa da iyi bir eğitim aldı.[11] Babasının ölümü ve Abdülmecid'in tahta çıkması ile veliaht olan Abdülaziz, ayrı sarayda oturdu, şehir içerisinde gezerek halk arasına katıldı.[12] Oysa gelenek devam etse II. Mahmud'un ölümüyle kafes hayatının yaşaması gerekirdi. Yabancı devlet adamlarıyla görüşmesine izin verildi. Şehzade Abdülaziz, Rusya imparatorunun kardeşi Konstantin'in İstanbul ziyareti sırasında onunla pa-

---

[9] *BOA, İ.DUİT,* 7/49, Lef:18, 1340.S.25/27 Ekim 1921.

[10] Cevdet Paşa, *Tezâkir* 13-20, s.78, Ankara, 1991, s.78.

[11] Cevdet Küçük, "Abdülaziz", *TDVİA,* cilt:1, 1988, s.179.

[12] Şehsuvaroğlu, *Sultan Aziz Hayatı Hal'i Ölümü,* s.15-16.

Gelenek ve Yenilik Kıskacında: Bir Şehzade Nasıl Yetişmeli?

II. Mahmud döneminden itibaren şehzade eğitiminde tedrici bir değişim yaşanmaya başlandı. Batı tarzı eğitim, sosyal hayata katılım ve özgürleşme, değişimin en belirgin göstergeleriydi. Buna rağmen değişim birden ve çok hızlı bir şekilde olmadı. Bazı gelenekler değişirken bazıları da yeni ile bir arada yaşadı. Devletin son on yıllık hayatında ise Kafes dönemi öncesini andıran uygulamalara gidildi. Doğum, eğitime yardımcı olan görevliler, eğitim-öğretime başlama töreni, okul hayatı, özel eğitim gibi eğitimin çeşitli merhalelerine daha önce yaşanmayan kendine has tecrübeler eklendi. Şimdi Kafes dönemi sonrasında şehzade eğitiminin özelliklerine ve bağlantılı konulara değinelim.

Şehzadelerin Doğumu ve Anneleri

Bilindiği üzere eğitim doğumla hatta anne karnında başlayıp çocukluk ve gençlik yıllarında devam edip giden uzun bir süreçtir. Şehzadelerin hayata ilk adımı attıkları andan itibaren bir anlamda eğitimleri de başlamaktaydı. XIX. yüzyıldan itibaren padişahlar, genellikle cariye statüsündeki Çerkes, Adige, Abhaza gibi Kafkasya kökenli kız-

Başka Okullar: Harbiye ve Mekteb-i Sultani

Abdülhamid döneminde şehzadelerin eğitiminde sadece *Mekteb-i Âli* ile yetinilmemiş, devrin en şöhretli eğitim kurumlarından olan *Mekteb-i Sultanî*'den de bu amaçla yararlanılmıştı. Nitekim yukarıda ismi geçen Ahmed Efendi ile Mehmed Selim Efendi, bu okula bir süre devam etmişlerdi. *Mekteb-i Sultanî*'nin devrin standartlarının çok üstünde eğitim vermesi hanedan mensuplarının da burada eğitilmesine yönelik bazı arayışları beraberinde getirmiş, hatta II. Meşrutiyet'in ilanından sonra II. Abdülhamid'in oğlu Mehmed Abid, Sultan Mehmed Reşad'ın torunları Mehmed Nazım, Mahmud Namık ve Ömer Fevzi, son halife Abdülmecid'in oğlu Ömer Faruk Efendi ve bazı sultanzadeler burada yatılı öğrenci statüsünde eğitim almışlardı.[145]

[145] Engin, *Mekteb-i Sultani,* s.229-231. Engin, söz konusu şehzadelerin okuldan mezun olup olmadıkları hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir.

Şehzade Eğitiminin Niteliği

XIX. yüzyılın ortalarında başlayan değişim, Abdülhamid Han zamanında bir okula dönüşerek devam etmişti. Bu girişim padişahın Osmanlı eğitim sistemine yaptığı önemli katkının bir parçasıydı. Eğitim ciddi bir disiplin altında, belirli bir müfredat çerçevesinde, tayin edilen hocalar tarafından idame ettiriliyordu. Kafes döneminin başlamasından beri şehzadeler ilk kez etkili bir eğitim alıyorlardı. Az sayıda öğrenci ile yüz yüze ve birebir alınan derslerde tam öğrenmenin sağlanması mümkündü. Sarayın sağladığı imkânlar nedeniyle eğitim ortamı ve araç gereçleri bakımından da muhtemelen herhangi bir eksiklik söz konusu değildi. Sistem gereği bazıları için zayıf ihtimal olsa da gelecekte padişah olabilme düşüncesi yüksek bir motivasyon sağlıyordu.

Abdülhamid Han, şehzade eğitimini çağdaş hale getirmek için önemli çabalar sarf etse de eleştirilecek bazı noktaları ile sınırlılıkları da bulunmaktaydı. Dönemin en önemli eksikliklerinden biri bilgilerin teorik düzeyde kalmasıydı. Öğrenim görenler ne kadar etkili ders alırlarsa alsınlar, öğrendiklerini hayata geçirmedikleri/geçiremedikleri sürece kalıcı bir faydanın sağlanması ve eğitimin hedefe ulaşması elbette beklenemezdi. Alınan eğitim ön-

Yeni Fikirler, Yeni Arayışlar, Yeni Kararlar

Hanedan eğitimindeki yetersizlik herkesçe tespit edilmiş bir gerçekti. Bunun giderilmesi yönünde çeşitli düşünceler ileri sürülmekteydi. Şehzadelerin talim ve terbiyesi üzerine fikir yürütenlerin önde gelenleri arasında Batıcılar vardı. Bu grubun önemli isimlerinden olan Abdullah Cevdet, Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'yle 13 Eylül 1913'te yaptığı bir mülakatta görüşlerini ortaya koymuştu.[5] Mülakat münasebetiyle veliahdın şehzade eğitimi hakkındaki düşüncelerine de ulaşmak mümkün olmaktadır. Bu vesile ile Abdullah Cevdet, hanedana ait üç tahsil derecesinden oluşan özel bir okulun kurulması gerektiğini belirtmiş, örnek olarak da Avusturya'da bulunan prens ve zadegân çocuklarının öğrenim gördüğü *Terezyanom Mektebi*'ni göstermişti. Abdullah Cevdet, "bu mektebten daha husûsî bir mekteb zannediyorum ki burada pek lazımdır." diyordu. Bunun üzerine Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi ona şu cevabı verdi:

> "Evet fikrinize iştirak ediyorum; şu kadar var ki bu mekteb hanedân-ı saltanat evladlarına hasr (özgü) olunmamalıdır. Hâriçten de talebe alınmalıdır. Terbiye ve tahsîl esna-

[5] Abdullah Cevdet, "Veliahd-ı Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniye Devletlû Necabetlû Yusuf İzzeddin Efendi Hazretleriyle Mülakat", İşhad (İctihad), 12 Eylül 1329, s.1755-1759.

Son Çabalar, Son İcraatlar

Kararname ve Eğitim

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından şehzade eğitiminde yaşanan değişim çabaları, İstanbul'un işgal altında bulunduğu ve Anadolu'da milli mücadelenin devam ettiği bir dönemde bile sürmekteydi.

7 Şubat 1922'de yürürlüğe giren *Hanedân-ı Âl-i Osman Umûru Hakkında Kararnâme* ya da kısaca Hanedân-ı Saltanat Kararnâmesi'nin[91] hazırlanması sürecinde Kararname'yi hazırlamakla görevli komisyonun üzerinde önemle durduğu ve hazırlanmasına titizlik gösterdiği konulardan biri de şehzadelerin eğitim-öğretimi meselesi oldu. Şehzade eğitiminin önceki safhaları Kararname'yi hazırlamakla görevli olan komisyon üyeleri tarafından iyi bilinmekteydi. Örneğin uzun süre *Mabeyn Başkâtibi* olarak görev yapmış olan Ali Fuad (Türkgeldi) Bey bunlardan biriydi. Buna rağmen son olarak şehzade eğitiminin başında bulunan miralaydan konuya dair bir rapor talep edildi. "Şehzâdegân Hazerâtı Dersaadet Mürebbî-i Askerîsi Miralayı" unvanını kullanan Hamdi Bey, konuya dair detaylı bir rapor hazırladı. Miralay, muhtemel eğitim tarzlarını tek tek ele alarak bunların faydalı ve zararlı yönlerini ortaya koydu.

[91] *BOA, Hanedân Defteri,* No:2, 7 Şubat 1338/1922, s.60-67.

Dizin

Abdullah Cevdet 160, 161, 183, 184, 221
Abdurrahman Şeref 181, 182
Abdülaziz 75, 76, 77, 78, 79, 83, 86, 87, 88, 96, 97, 98, 99, 102, 110, 112, 141, 146, 149, 152, 154, 173, 177, 216, 224
Abdülhalim Efendi 171, 185, 193
Abdülhamid 14, 61, 70, 76, 77, 81, 82, 83, 84, 87, 89, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 125, 126, 127, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 148, 150, 151, 153, 154, 155, 157, 158, 162, 166, 168, 171, 172, 186, 193, 205, 210, 211, 212, 217, 219, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 229
Abdülkadir Efendi 105, 106, 115, 118, 121, 122, 123, 130, 131, 150, 151, 219
Abdürrahim Efendi 82, 171, 180, 181, 193
Ahmed Efendi 57, 82, 105, 114, 115, 118, 120, 121, 122, 123, 130, 131, 136, 143
Ahmed Tevhid 177, 206
Alexandre Efendi 92
Ali Vâsıb Efendi 164, 165, 167, 168, 172, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 186, 213, 222
Almanya 185, 186, 187, 188, 189, 192, 193
Amerika 123, 184, 185, 219
Arifî 135
Avrupa 46, 48, 51, 63, 69, 74, 75, 78, 92, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 106, 122, 123, 141, 148, 150, 161, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 205, 218, 219, 224
Ayşe Sultan 93, 94, 136, 139
Belgrad 99, 148
Berkyaruk 26
Bilge 25
Bulgaristan 188
Cemaleddin Efendi 173, 192, 196, 226
Cevdet Paşa 5, 71, 76, 77, 78, 81, 96, 222
Çelebi Mehmed 51
Dolmabahçe 78, 91, 102
Edirne 56, 57, 152, 185, 192
Edward 48, 49, 225
Enver Paşa 163, 173, 174, 175, 176, 185, 193, 195, 222, 224
Farabi 19, 20
Fatih Sultan Mehmed 12, 21, 32, 33, 50, 125
Fatma Sultan 91
Fazıl Efendi 140
Feridun Bey 181
Fransa 47, 61, 64, 65, 74, 97, 188
Fuad Paşa 77, 98
Gazi Ahmet Muhtar Paşa 100
Gazi Osman Paşa 135
Genç Osman 59, 61
Gıyaseddin Keyhüsrev 27
Giseppe Donizetti 74
Guatelli 92
Gündüz Alp 38, 44
Halit Ziya Uşaklıgil 94, 122, 137, 151
Hayreddin 41, 135

Hocazade Muslihuddin 41, 42, 224
I. Abdülhamid 61, 81
I.Abdülhamid 126
I. Ahmed 55, 59, 60, 61
II. Abdülhamid 14, 82, 83, 84, 87, 89, 91, 92, 93, 94, 102, 103, 104, 105, 108, 109, 111, 112, 125, 126, 127, 135, 136, 137, 138, 141, 143, 146, 148, 154, 155, 157, 158, 161, 166, 168, 171, 172, 193, 205, 210, 211, 212, 217, 227, 228, 229
II. Bayezid 35, 40, 45, 52
III. Ahmed 56
III. George 64
III. Mehmed 43, 54
III. Osman 60, 61
III. Selim 32, 55, 61, 65, 86, 102, 126
II. Mahmud 56, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 80, 81, 87, 92, 96, 102, 103, 183, 216, 217
II. Murad 33, 51
II. Selim 40, 52
II. Süleyman 27, 56, 57, 60
I. James 50
I. Murad 35, 39, 51
I. Mustafa 54, 56, 60
IV. George 64
IV. Mehmed 56, 58, 86
İbrahim Tevfik Efendi 105, 107, 116, 118, 119, 122, 123, 139, 151, 189, 224
İngiliz 46, 47, 48, 50, 64, 65, 135, 188
İngiltere 47, 50, 64, 65, 74, 97, 148, 184, 185, 188, 192
İstanbul 18, 21, 22, 23, 26, 27, 32, 34, 40, 42, 43, 45, 50, 51, 53, 56, 61, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 81, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 94, 100, 101, 102, 114, 117, 118, 119, 124, 126, 156, 163, 165, 166, 168, 178, 182, 183, 187, 192, 193, 195, 196, 197, 206, 213, 221, 222, 223, 224, 225, 226
İtalya 46, 48, 50, 128, 188
İtalyan 47, 74, 92, 196, 222
John Cheke 49
Kanunî 40, 191
Kanuni Sultan Süleyman 12, 45
Kemaleddin 90, 91
Kırımî Ahmed Kâmil Efendi 62
Korkut Ata 18
Kutluk Kağan 25
Kültigin 25
Lady Mary Bryan 48
Lala Şahin 44
Lombardi 92
Londra 65, 74, 98
Lui 61, 64
Lütfi Simavi 151
Macaristan 188
Mahmud Nedim 135
Manisa 34, 41, 43, 45, 46, 54
Mehmed Abid 143, 177, 179
Mehmed Burhaneddin Efendi 105, 111, 112, 136, 137, 189
Mehmed Ertuğrul 167, 168
Mehmed Namık 179
Mehmed Nazım 143, 165, 179
Mehmed Orhan 177, 179
Mehmed Reşad 77, 90, 91, 93, 94, 96, 122, 137, 143, 151, 152, 153, 155, 158, 165, 168, 181, 182, 193, 225
Mehmed Selim 105, 117, 118, 119, 121, 125, 128, 130, 131,

133, 139, 142, 143, 145, 168, 172, 173
Melikşah 12, 22, 26, 27
Mercimek Ahmed 33
Molla Gürani 41, 42, 226
Mösyö Garde 142
Muhammed Tapar 26
Murad 33, 35, 39, 43, 44, 45, 46, 51, 52, 53, 59, 76, 81, 87, 89, 90, 91, 92, 96, 97, 100, 164, 181, 183, 193, 222, 224
Musurus 135
Münif 135
Namık 135, 143, 166, 167, 179
Necmeddin Daye 23, 225
Neşri 33, 224
Nigar Hanım 181
Nihad Efendi 180, 181
Nizamülmülk 26, 225
Nureddin Efendi 127, 168, 171, 172, 173, 186
Orhan Gazi 32, 39
Osman Fuad 185, 187, 188, 189, 193, 194, 195, 196
Osman Gazi 32
Ömer Faruk Efendi 143, 170, 171, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 193
Ömer Fevzi 143, 179
Ömer Hilmi Efendi 153, 166, 167, 181
Prusya 183
Reyhan Ağa 58
Roger Asham 47
Rusya 76
Sadeddin Efendi 43
Safiye Hanım (Ünüvar) 165, 166, 167, 182
Safvet 135
Said Halim Paşa 150
Sarı Mehmed Paşa 33, 34, 222, 225
Selanik 76, 152
Seyfeddin Efendi 177, 206
Sırbistan 188
Sir Thomas Elyot 47
Sultan Abdülmecid 78, 79, 89, 90, 91, 92
Sultan İbrahim 59
Süleyman Şah 27
Şehzade Osman Fuad 187, 194
Şehzade Osman Fuat 194
Şehzade Selim 40, 86
Şerefeddin Efendi 169, 170
Tevfik Fikret 164, 181
Tokatlı Ahmed Efendi 57
Trabzon 5, 40, 41
Tuğrul Bey 24
Ünsiyar Hanım 158
Üstüvanî Mehmed Efendi 58
Vahdeddin Efendi 93, 149, 192
VII. Henry 47, 48
Viyana 74, 99, 183, 189
Yavuz Sultan Selim 32, 35
Yıldırım Bayezid 35, 39, 191
Yusuf Has Hacib 21
Yusuf İzzeddin Efendi 78, 79, 97, 98, 99, 100, 101, 149, 152, 155, 160, 161, 188, 192, 221, 226
Ziyaeddin Efendi 108, 109, 153, 158, 165, 166, 167, 182, 189